نامە بۆ (ڕێبوار سەعید)ی هونەرمەند.. کاروان عومەر کاکەسوور

بیست ساڵ زیاترە لە نزیکەوە دەتناسم. پێشتر بەرهەمەکانتم دیبوون و دەمزانی یەکێکیت لە هونەرمەندە جیاوازەکانمان. لە ناوەڕاستی هەشتاکان لە هەولێر بە هەندێک لە تابلۆکانت ئاشنا بووم. لە ساڵی (1998) کۆمەڵەچیرۆکی (ئێسپیدیلێن)م لە ڕێگای پۆستەوە بۆ ناردیت. هەر ئەودەم پارچەیەکی ڕۆمانی (ئای لە ڤیلیا لە ڤیلیا!)مت لەسەر یەکێک لە بەرهەمەکانتدا نووسیبوو، کە هێشتا بۆ چاپم نەناردبوو. ساڵی (2001) لە کۆپینهاگن یەکترمان بینی، کە ئەودەم پیشانگایەکت بۆ بەرهەمەکانت کردبووەوە. لەوێ لەبارەی هونەرەوە گفتوگۆمان دامەزراند. لە هاوینی (2009) جارێکی تر لە کۆپینهاگندا پیشانگات کردەوە، کە لەگەڵ هاوڕێیان (میدیا بەگەرد)، (ئاڤان فەتاح)، (ئەنیتا ئەسپاندەر)، (ساکار جەمال)، (نیاز بەیاتی)، (ئاراس وەهاب)، (گۆران هەڵەبجەیی)، (کامەران ئیبراهیم)، (ئالان پەری) و زۆری تردا کاتێکی خۆشمان بە سەر برد. هەر دەمودەست بابەتێکم لەبارەی پیشانگاکەتەوە نووسی و لە کۆڕێکدا پێشکەشم کرد، کە دەبێتە ناوەرۆکی ئەم نامەیەم.
تۆ لەو هونەرمەندانەیت، کە چ لە هونەرەکەی خۆیان و چ لە هونەرەکانی دیکەیش ئاگادارن. هەمیشە لەگەڵ تۆدا دەتوانم بەبێ دوودڵی بۆچوونی خۆم دەرببڕم. ئەو هێمنییەت وام لێ دەکات، بە ئاسانی سەرنجەکانمت پێ بڵێم، بە تایبەتی کاتێک ئەو سەرنجانە پەیوەندییان بە بەرهەمەکانی خۆتەوە هەیە. زیاتر گوێ دەگریت، لەوەی بدوێیت، مەگەر جارجار لەبارەی سەرنجەکانمەوە شتێک ڕوون بکەیتەوە. وەک بڵێی بە چاکی لەوە تێگەیشتبێتی، کە تۆ لە ڕێگای ڕەنگ و هێڵەوە قسەی خۆت کردووە و ئینجا نۆرەی منە لە بارەیانەوە بدوێم. لە بەرهەمەکانتدا هیچ شتێک نابینم، جیاواز نەبێت. هیچ خاڵێکم بەر چاو ناکەوێت، هیی ئەوە بێت بە ئاسانی لێی تێبپەڕم و بە قووڵی بیری لێ نەکەمەوە. ئەم جیاوازییە گەورەیە جۆرێک پارادۆکسی لای هەندێک بینەر دروست کردووە، کە وا بزانن بەرهەمەکانت بۆ شێوەیەک لە شێوەکان لە یەکتر دەچن. لای تۆ تەکنیکێک هەیە، کە دەتوانم ناوی زۆربوون (Reproduction)ی لێ بنێم.

من ئەگەر (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین) کۆمەکی نەکردبام، لەو

پرۆسێسە نەدەگەیشتم و وام دەزانی جۆرێک لەیەکچوون لە کارەکانتدا هەیە. لە (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین)دا ئەوە تێدەگەین، کە هەر گیاندارێک لە گیاندارێکی دیکە جیاوازە، با ئێمە لە شێوەی دەرەوەدا ئەو جیاوازییە بە ڕوونییش هەست پێ نەکەین. هەموو زۆربوونێکیش شێوەیەکی ئەندازەییی هەیە. واتە دوو دەبێتە چوار و چوار دەبێتە هەشت و هەشت دەبێتە شانزدە و… هتد. لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییە، کە تۆ لە کاتی بەرهەمهێناندا پشتت بەو تیۆرییە بەستووە، بەڵکوو دەمانەوێت بڵێین هونەر ئەگەرچی تا ڕادەیەکی زۆر پرۆسێکی ڕوواڵایی (Spontaneous)یانەیە، بەڵام ئەوەی کار دەکاتە سەر قووڵیی ئەو هونەرە، بوونی دیدگای فەلسەفییە. کاتێک بە قووڵی سەرنج لە دنیا دەدەین، سەرنجەکانمان لەگەڵ سەرنجی هەموو ئەوانەدا بەر یەک دەکەون، کە بە قووڵی لە هەمان دنیایان ڕوانیوە. لێرەوەیە سەیر نییە، کاتێک دەبینین شێوەکارێک و شاعیرێک و ڕۆمانووسێک و فەیلەسووفێک بەبێ ئەوەی ئاگایان لە یەکتر بێت، سەرنجیان لە بابەتێکی هاوبەش داوە، بەڵام هەر یەکەیان بۆ گەیشتن بە قووڵاییی ئەو بابەتە، کەرەستەی خۆی بە کار هێناوە. وەکوو چۆن لەیەکچوون لە سادەییدا هەیە، لە قووڵاییشدا چ لەیەکچوون و چ جیاوازی هەن، بەڵام ئەوەی قووڵایی لە سادەیی جیا دەکاتەوە، بوونی جیاوازییە لەنێوان قووڵاییەک و قووڵاییەکی دیکەدا، لە کاتێکدا ئاسان نییە تۆ جیاوازی لەنێوان سادەییەک و سادەییەکی دیکەدا بدۆزیتەوە. ئەمەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە سادەیی لە جووڵە و ئاڕاستە بێبەشە. سادەیی لە ئاستی خۆیدا دەمێنێتەوە و کارلێک لەگەڵ شتەکانی دیکەدا دروست ناکات، بەڵام قووڵاییی بەرهەمی جووڵە و ئاڕاستەی شتە جیاوازەکانە، کە دیدگای داهێنەر بزوێنەریانە، بۆیە سەرچاوەی هەموو قووڵاییەکیش، هەر سادەییە. بە مانایەکی دیکە، سادەیی لە ڕێگای کۆمەڵێک پرۆسەسی گۆڕانەوە دەبێتە قووڵایی. ئەگەر داهێنەر دەتوانێت لە سادەییەوە بەرەو قووڵایی هەنگاو بنێت، بەڵام هیچ ڕێگایەک لە قووڵاییەوە نامانباتەوە ناو سادەیی. کاتێک لە ڕێگای هونەری تۆوە (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین)مان بیر دەکەوێتەوە، بە تایبەتی لە مامەڵەکردنی لەگەڵ گیانلەبەر و چەمکی زۆربووندا، ئەوە ئەنجامی ڕوانینی قووڵی تۆیە بۆ ئەم دنیایە، دەنا لە بەرهەمەکانتدا جەستە لەژێر دەسەڵاتی بایۆلۆژیادا نەماوە و وەکوو بوونەوەرێکی سەربەخۆ هەڵدەسووڕێت. (داروین) ئەو زۆربوونە بە (هەڵبژاردنی سروشتی Natural Selection)ەوە دەبەستێتەوە، بەوەی هەر گیاندارێک لە پێناو مانەوەدا لەگەڵ (ئەویدیکە)دا دەکەوێتە شەڕەوە بۆ بەدەستهێنانی شوێن و خۆراک. ئەنجام ئەوانەی هەڵگری جۆرە خەسڵەتێکن، کە لەگەڵ

دەوروبەردا گونجاوێ، دەمێننەوە. لای تێ مانەوە بۆ ئەوانەیە، کە زیاترین ڕەگەزی هونەری لە خۆیان دەگرن. لەم تێگەیشتنەوە زیاتر لە گیانلەبەرە

هونەرییەکانت نزیک دەبینەوە و جیاوازیی نێوان هەر یەکێکیان لەگەڵ ئەوی دیکەیاندا هەست پێ دەکەین. دەتوانین ئەوە بێنینە بەر چاومان، کە تێ خۆت زۆر خۆڕسکانە پرۆسێسی (هەڵبژاردنی سروشتی Natural Selection)ت گرتووێتە ئەستۆ و هەر خۆیشت ویستووتێ چ جۆرێکی گیاندار لە ناو ببڕیت و چ جۆرێک بهێڵیتەوە. بە مانایەکی دیکە، چی پیشانی ئێمە بدۆیت و چیمان لێ بشاریتەوە. لای (داروین) گۆڕان خاوەێ. گیاندارەکان نەوە لێ دوای نەوە دەگۆڕێن. کەواتە لە پاڵ شوێندا، کاتیش ڕۆڵێکی گەورە لەم گۆڕانەدا دەبینێت. هەردوو ڕەگەزی کات و شوێن لە بەرهەمەکانتدا کاریگەریی گەورەیان لەسەر پرۆسێسی ئەو گۆڕانەدا هەیە. ئەگەر لە شوێنێک خاڵێک نیشان بکەین و لە شوێنێکی دوورتر خاڵێکی دیکە، ئەوە بێگومان جیاوازیی ئەو دوو خاڵە بە ئاشکرا هەست پێ دەکەین، لە کاتێکدا ئەو جیاوازییە لەنێوان خاڵێک و خاڵەکەی تەنیشتی، یان بە مانایەکی دیکە گیاندارێک و گیاندارەکەی تەنیشتیەوە، کەمتر دەدۆزینەوە. بۆیەش دەڕۆین خاڵێک لە شوێنێکەوە دیاری بکەین و خاڵێکی دیکە لە شوێنێکی دوورتر و ناڕۆین سەرەتا و کۆتایی، چونکە لای تێ سیستەمی کرۆنۆلۆژیانێی مێژوو تێک شکاوە و لە شوێنیدا کاتی بازنەیی دامەزراوە، کە دواتر بۆی دەگەڕێینەوە. لە (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین)دا شەڕی گیانلەبەر لەگەڵ سروشت لە لایەک و لەگەڵ جۆرەکەی خۆی لە لایەکی دیکەدا، بەندە بەوەی ئەو گیاندارە چ خەسڵەتێکی تایبەتی لە خۆیدا هەڵگرتووە، تا بتوانێت لەم شەڕەدا بە هۆیەوە سەرکەوتن بە دەست بهێنێت. لێرەدا هەڵوێستەیەک دەکەین، بەوەی لەم پڕۆسێسی سەرکەوتنەدا خەسڵەتی جیاوازجیاوازی وەکوو هێز، خێرایی، زیرەکی، ئازایەتی، ڕەقیی ئێسقان، نەرمیی جەستە، جوانی و زۆری دیکە ڕۆڵ دەبینن، کە دەشێت یەکێک لەو خەسڵەتانە لە دەوروبەرێکی دیاریکراودا سەرکەوتن بە دەست بهێنێت و مانەوە مسۆگەر بکات. لای تێ ئەگەرچی وەکوو پێشوو ئاماژەمان پێ کرد، زۆربوون هەیە و بەندە بە خەسڵەتی هونەرەوە، بەڵام شەڕ لە پێناو مانەوەدا نییە، بگرە هەوڵێک هەیە بۆ مانەوەی هەموو جۆر و ڕەگەزەکان.

دیسان مەبەستمان ئەو جۆر و ڕەگەزانەن، کە هەڵگری توخمی ئیستاتیکان، چونکە ئەوانەی هەڵگری ئەو توخمە نەبن، لەژێر کۆنترۆڵی هونەردا دەرناچن و ناگەنە لای ئێمە. ئەگەر لای (پلاتۆن)

جەستە لە ناو دەچێت و ڕۆح دەمێنێتەوە، دەمێنێتەوە و دوای گەیشتنی بە دنیای ئایدیاڵ بۆ جەستەیەکی دیکە دەگەڕێتەوە، ئەوا لە دنیای تێدا جەستە لە ناو ناچێت، کاتێک هەڵگری توخمی ئیستاتیکایە. کەواتە (جەستە گۆڕستانی ڕۆح) نییە وەکوو (پلاتۆن) بە گۆڕستانی ڕۆحی دەزانێت، بەڵکوو جەستە خۆی زمانی ڕۆحە و لەگەڵماندا دەدوێت. یان وەکوو (مێرلۆپۆنتی) پێی وایە جەستە نەک شتێک نییە لە خۆمان جیاواز بێت، بگرە هەر خۆمانین و ئەو ڕێگایەمانە، کە تەعبیری پێ لە خۆمان دەکەین. ئەگەر جیاوازی لەنێوان ئێمە و جەستەماندا نییە، بە هەمان شێوە لەنێوان جەستە و شتەکانیشدا نزیکی و لەیەکچوون هەیە و یەکتر تەواو دەکەن. لە ڕێگای تێگەیشتن لە جەستەی خۆمانەوە، لە دەوربەرمان تێدەگەین. هەر دەربڕینێک لە جەستە، هاوکاتە لە دەربڕین لە دەوروبەر، بۆیە هونەر وەکوو شێوازێکی دەربڕین، بەرهەمی ئەو کۆنتاکت و ئەزموونەیە. دەگەینە ئەوەی بڵێین جەستە لای تۆ ڕێگایەک نییە بۆ دەربڕینی خود، بەڵکوو هەر خۆی خودە. لە یەک کاتدا (من) و (ئەویدیکە)یشە. کەواتە جەستە مانایە، بەوەی ڕووبەرێکە بۆ بەرهەمهێنانی زیاترین وێنە. جووڵەی جەستە تەنیا بۆ ئەوە نییە جیاوازییەکانی خۆی نمایش بکات و لە بوونی خۆیمان ئاگادار بکاتەوە، بەڵکوو بۆ ئەوەیشە ڕووبەرێکی نەزانراو لە دەوروبەر ئاشکرا بکات. سەیر نییە ئەگەر تۆ زۆربەی کات جەستە بە ڕووتی، یاخود با بڵێین لە دۆخی سروشتیی خۆیدا پیشان دەدێیت، بەو مەبەستەی ڕاستەوخۆ جەستەیەک لەگەڵ جەستەیەکی دیکەدا بدوێنیت، بەبێ پەنابردنە بەر هیچ ئامرازێکی پۆشینی وەکوو قوماش. بەپێی ڕوانینی (مێرلۆپۆنتی) ئەزموونی جەستەیەک لەگەڵ هیی جەستەیەکی دیکەدا هەمان شتە و بۆ ئەوەیە، کە بڵێن هەردووکیان بوونیان هەیە. بە مانایەکی دیکە کۆنتاکتی ئێمە لەگەڵ (ئەویدیکە)دا، کۆنتاکتە لەگەڵ خۆماندا. ڕوانینی تۆ بۆ جەستە زیاتر لە ڕوانینی فینۆمینۆلۆجییانەی (میرلۆپۆنتی)یەوە نزیکە، بەوەی بەردەوامبوونی جەستە لەناو گەردووندا بەردەوامبوونێکی سەبجێکتیڤە، نەوەک ئۆبجێکتیڤ وەکوو ئەوسا لەگەڵ (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین)دا بەراوردمان کرد، بە تایبەتی لە چەمکی (زۆربوون)دا. ئەگەر ئێمە لای تۆ زۆربەی کات جەستەمان هەیە و پۆشینمان نییە، ئەوە ڕێک لە بەرانبەر ئەو کۆنسێپتەدا خۆمان دەبینینەوە، کە دەڵێت جەستە هەر خۆی زمانە. بەکارهێنانی گەڵا بە مەبەستی پۆشین لە جیاتیی قوماش و هەر مەتریاڵێکی دیکەی کیماوی، لەسەر ئاستی سیمبۆلدا پیشاندانی جەستەیە لە دۆخی سروشتیی خۆیدا، وەکوو پێشتر ئاماژەمان پێ کرد. لەو دۆخەی، کە جەستە هێشتا لە سروشت جیا نەبووبووەوە و بەشێکی دانەبڕاو بوو لێی. وەکوو ئەوەی لای (داروین) باس کراوە. دەگەینە

ئەوەی بڵێین ناکرێت باس لە بەرهەمی تۆ بکەین و باز بەسەر چەمکی جەستەدا هەڵبدەین.

پیشاندانی جیاوازیی سەر، یاخود دەموچاو لەگەڵ باقیی جەستەدا، یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی هونەری تۆ، کە دەتوانم بڵێم لە پشت ئەم پرۆسەوە ئاگاییەکی فەلسەفی هەیە. ئەمە پرۆسەی گواستنەوەی دەسەڵاتە لە بایۆلۆژیاوە بۆ وێنە. لێرەوە جەستە بەپێی یاساکانی بایۆلۆژیا بە ڕێوە ناچێت، بەڵکوو دەکەوێتە ژێر دەسەڵاتی وێنەوە. لە ڕێگای ئەو پارادۆکسەی نێوان دەموچاو و باقیی جەستەوە خۆمان لە بەردەم ڕاچەنین و تێڕامانێکی قووڵدا دەبینینەوە. ئەگەر ناو لە دەموچاو بنێین (بەشی سەرەوە)، بەو مەبەستەی لە (بەشی خوارەوە)ی جیا بکەینەوە، کە لە ملەوە دەست پێ دەکات، ئەوا دەڵێین کاتێک هەوڵ بدەین لە ڕێگای بەشی خوارەوەوە بەشی سەرەوە بهێنینە بەر چاو، بێگومان بە لاڕێدا دەچین، بەوەی لە بەشی خوارەوەدا هێز و چالاکی بە دی دەکەین، لە کاتێکدا لە بەشی سەرەوەدا بێهێزی و خەمناکی دەبینین، هەر دەڵێی لەگەڵ دەموچاوێکی دیکەدا جێگۆڕکێی پێ کراوە و وەکوو حاڵەتێکی میتامۆرفۆزی دەرخراوە. ئەو کەرەستانەی لەم پرۆسەدا بە کار هاتوون، ڕەنگ و هێڵن، کە جیاوازییەکانیان لەسەر جەستەدا پیشان داوە. لە بەشی خوارەوەی جەستەیشدا هەڵوەستەیەک دەکەین، کە تۆ زۆرینەی کات سنوورەکانی جەستە دەسڕێتەوە، بەوەی شتەکان لە ئاستی بینینی فیزیکییەوە بۆ ئاستی خەیاڵ دەگوازیتەوە. بە مانایەکی دیکە، ڕێگا نادەیت جەستە بخەینە ناو چوارچێوەی بینینمانەوە، لە کاتێکدا خۆت نەتخستووەتە ناو هیچ چوارچێوەیەکەوە. ئەمە هەر تایبەت نییە بە جەستەی گیانلەبەرەوە، بەڵکوو جەستەی شتەکانیش دەگرێتەوە، وەکوو پێشتر گوتمان لە ڕوانگەی (مێرلۆ پۆنتی)ـەوە جیاوازی لەنێوان جەستە و شتەکاندا نییە.

لێرەوەیە مێژوو لای تۆ پێکهاتەیەکی هەمەئاڕاستەی هەیە. واتە ئەو سیستەمی کرۆنۆلۆژیایەی، کە مێژووی فەرمی لەسەری وەستاوە، لەژێر زەبری هێڵ و ڕەنگدا تێک دەشکێت و بێژمار ئاڕاستەی دیکە بەرهەم دێت. بە مانایەکی دیکە، ناکرێت خاڵێک بۆ سەرەتا و یەکێک بۆ کۆتایی دەستنیشان بکەین، بەڵکوو وەکوو پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، لەناو ئەو کاتە بازنەییەدا شتێک نامێنێت بە مانای گەڕانەوە. ئەوەی هەیە ئاڕاستەیە لە وێنەیەکەوە بۆ یەکێکی دیکە، بەبێ ئەوەی بتوانین لە ڕووی مێژووییەوە یەکێکیان بخەینە پێش ئەوەی دیکەیانەوە. ئەو تەکنیکی (زۆربوون)ـە، واتە بوونی ئاڕاستە لە

وێنەیەکەوە بۆ هەر وێنەیەک لە وێنەکانی ناو ئەو بازنەیەدا، دەمانخاتە ناو سیستەمی گێڕانەوەوە، وەکوو ئەوەی لە ئێدۆبی گێڕانەوەدا دەیبینین. جیاوازییەکە لە ئایکۆندایە، کە لە نووسیندا تیپەکان و لە هونەری شێوەکاریدا هێڵ و ڕەنگ و فیگەرەکانن. سەیر نییە ئەگەر یەکێک لە کارەکانت دووانزدە تابلۆی لە شێوەی لوولەی وەکوو قوماش بێت، کە بە مانای یادەوریی ساڵێک کێشاوتن. هەر ئەم شێوە لوولەییە خۆی دەلالەتی بێسنووریی کاتە، بەوەی لەسەر ڕووی لوولەکدا ناتوانین شوێنێک بۆ سەرەتا و یەکێک بۆ کۆتایی دەستنیشان بکەین. لێرەدا ئێمە لە بەردەم شێوازی گێڕانەوەی فرەدەنگی (پۆلیفۆنی Polyphony)داین، بەوەی هەر کارەکتەرێک دەنگی سەربەخۆی خۆیی هەیە.

ئەگەر لە (تیۆریی پەرەسەندن)ی (داروین)دا هیچ نەوەیەک لە نەوەی پێش خۆی و هیچ لقێک لە سەرچاوەکەی ناچێت، ئەوا ئەو چەمکە لای تۆ لە شێوەی عیشقدا دەردەکەوێت، کە بە مانا پلاتۆنییەکەی ئەو عیشقە بە جارێ هەڵگری دژایەتی (Contradiction) و ململانێ (Conflict)یە. وەک سەرنج دەدەین لە هەر زۆربوونێکدا دوو توخم لەناو یەکدا دروست دەکرێت، کە لە لایەک لە یەکتر دەچن و لە لایەکی دیکە جیاوازن. ئەو دووانە باوەش بە یەکدا دەکەن و لە ڕێگای ئامازەکانی جەستەوە دایەلۆگمان لەگەڵ دادەمەزرێنن، کە ئەم دایەلۆگە وەکوو (میکایل باختین) دەڵێت مەرجی بوونی فرەدەنگییە. ئەگەر لە ئەدەب و هونەری ئێمەدا هەمیشە جەستەی مێیینە لە ڕێگای خەیاڵی نێرینەوە ئامادە کراوە، یاخود هێنراوێتە بەر چاو، ئەوە لای تۆ هەردوو ئاڕاستەکە لەناو ئەو سیستەمی فرەدەنگی و فرەڕەنگییەدا پێکەوە هەن، بە ڕادەیەک ئاسان نییە سنووری جەستەی مێیینە و نێرینە لە یەکتر جیا بکەیەتەوە، کە وەکوو گوتمان لەناو گوتاری عیشقدا بوونەتە یەک.

سەرچاوەکان:

1- Darwin, Charles, Arternes Oprindelse, oversat af J. P. Jacobsen, Jørgen Paludans Forlag, 1990.
2- Merleau-Ponty, Maurice, Om sprogets fænomenologi, Udvalgte tekster, Oversættelse, forord og indledning ved Per Aage Brandt, København, 1999.
3- Thøgersen, Ulla, Krop og fænomenologi, En introduktion til Maurice Merleau-Ponty filosofi, Danmark, 2004

کاروان عومەر کاکەسوور

بۆ خوێندنەوەی بەشێکی تر بابەتەکانی تری نووسەر کلیکی ئێرە بکەن..